

GÜMNAASIUMI „FILOSOOFIA“ VALIKKURSUSED

*Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määrus nr 2
„Gümnaasiumi riiklik õppekava“ Lisa 15 (5)
(Vabariigi Valitsuse 23.02.2023 määruse nr 18 sõnastuses)*

Gümnaasiumi ainevaldkond „FILOSOOFIA“

1. ÜLDALUSED

1.1. Õppe- ja kasvatuseesmärgid

Gümnaasiumi filosoofiaõpetusega taotletakse, et õpilane:

- 1) tunneb ära filosoofilisi küsimusi, teab nende eri lahendusi ja mõistab filosoofia käsitlusviisi loomust;
- 2) koostab kehtivaid arutluskäike, mõtestab lahti teiste omi ning rakendab seejuures filosoofilise mõtlemise võtteid;
- 3) mõtestab oma kogemusest lähtudes lahti praktilise ja teoreetilise filosoofia küsimusi;
- 4) iseloomustab filosoofia ajaloo perioode mõningate olulisemate käsitluste, mõistete ja autorite kaudu;
- 5) hindab kriitiliselt oma uskumusi ja väärtushoiakuid õppeaines omandatu valguses.

1.2. Õppeaine kirjeldus

Filosoofia esimeses kursuses „Sissejuhatus filosoofilisse mõtlemisse“ on rõhk filosoofilise mõtlemise viiside tundmaõppimisel ja võtete harjutamisel arutluses. Teine kursus „Tänapäeva filosoofilised küsimused“ süvendab esimesel kursusel omandatud põhioskusi, pöörates tähelepanu teadmiskiiside, väärtuste ning ühiskonna ja keskkonna filosoofilisele käsitlemisele. Teisel kursusel osalemise eelduseks on esimesel kursusel omandatud mõtlemisvõtted ning põhiteadmised ainevaldkonnast. Kursuste õppetegevuste tuumaks on õpilase mõtlemisoskuste arendamine, teadmis- ja eluvaldkondade olulisi aruteluteemasid filosoofilise mõtlemise vahenditega käsitlemise kaudu ning selle kaudu õpilaste arusaamise kujundamine filosoofia ainevaldkonna loomusest ning rakendustest.

Õppeaine on moodustatud kolmest peamisest käsitlusalast:

- 1) filosoofia ainevaldkond;
- 2) filosoofiline mõtlemine;
- 3) arutlusteemad filosoofilistest küsimustest.

Need käsitlusalad moodustavad filosoofiaõppes ligikaudu võrdsed osad.

Filosoofia ainevaldkonnaga tutvudes omandatakse teadmisi filosoofia mõistetest, valdkondadest, harudest, ajaloost ja rollist. Filosoofilise mõtlemise viise harjutatakse nende võtete korrektse rakendamise kaudu suulises ja kirjalikus vormis. Arutlusteemadeks on filosoofilised küsimused teadmiskiiside, väärtuste ning ühiskonna ja keskkonna kohta. Õppeaine aluseks on filosoofia akadeemilise uurimisvaldkonna tulemused, mida esitatakse õpilasele jõukohaselt ja tähenduslikult ning didaktiliselt otstarbekohaselt.

1.3. Filosoofia ainevaldkond

Valikaine eesmärk on arendada õpilaste suutlikkust arutleda ainevaldkonna teemade üle. Selleks õpitakse peamisi mõisteid ja käsitlusviise, mis on olulised ainevaldkonna mõistmiseks, esmane ülevaade filosoofia ajaloo periodiseeringust ja perioodidele iseloomulikest mõtteliinidest. Filosoofia ajaloo käsitlemine mõtteliinide kaudu tähendab keskendumist perioodidele iseloomulikele ideedele, nende muutumisele ja rollile filosoofia ajaloos.

1.4. Filosoofiline mõtlemine

Filosoofia eripära on arutluse kandev roll õppimisel. Seetõttu on filosoofilise mõtlemise suuline ja kirjalik harjutamine õppeaine olemuslik osa, mida arendatakse argumenteerimise ja tõlgendamise harjutamise kaudu. Eesmärk on õppida rakendama argumenteerimise ja tõlgendamistehnikaid korrektselt vabas filosoofilises arutlus ning töös filosoofilise tekstiga. Filosoofilise mõtlemise viiside omandamiseks õpitakse peamisi arutlustehnilisi termineid ja praktilisi ning levinud võtteid. Head tavad väljenduvad asjakohases suhtumises filosoofilisse arutlusse, sh tõsisel suhtumises argumentidesse ja lugupidavas suhtumises nende esitajasse, lugeja ning kuulaja austamises, mõtete arusaadavas väljendamisest ning arutelule ja kriitikale avatuses. Filosoofiline arutelu aitab analüüsitavaid teemasid mõtestada. Kriitilises arutlus lähtutakse erinevatest filosoofilistest eeldustest ja käsitlusviisidest. Arutluses filosoofiliste seisukohtade üle ei piirdata arvamuse avaldamisega, vaid ühtlasi põhjendatakse ning arutatakse eri põhjenduste paikapidavuse üle, rakendades kriitilise mõtlemise tööriistu.

1.5. Arutlusteemad filosoofilistest küsimustest

Õppetegevuste põhiosa moodustab filosoofiliste küsimuste avamine filosoofilise mõtlemise vahenditega. Filosoofilised küsimused lähtuvad teadmisviisidest, väärtustest ning ühiskonna ja keskkonna kestlikkusest. Arutlusõpe koosneb teoreetilisest ning praktilisest osast. Teoreetilisest osast tutvutakse järk-järgult teemade käsitlemiseks vajalike mõistete ja käsitlusviisidega. Praktilise suunitlusega konkreetseid arutlusküsimusi valides ning neid mõtestades arvestatakse õpilase kogemusega, st millega ta oma elus on kokku puutunud või mis on tema jaoks tähenduslik.

1.6. Võimalusi lõiminguks, üldpädevuste arengu toetamiseks ja õppekava läbivate teemade käsitlemiseks

Oma ajaloolise rolli tõttu teadusharude kujunemises on filosoofia olemuslikult valdkondade piire ületav ning lõimiv katusõppeaine. Võimaluse korral võiks kavandada lõimingu mõne teema või probleemi käsitlemisel eri õppeainete õpetajate koostöös. Lõimumispunktide leidmisel tuleks lähtuda muuhulgas:

- 1) filosoofilise mõtlemise viisidest ja näitlikustada nende seoseid õppeainete aluseks olevate teadusharude meetodite, tõendamise viisi ja kasutatavate keeleliste vahenditega;
- 2) filosoofia ajaloolistest mõtteliinidest ja näitlikustada nende seoseid õppeainete aluseks olevate teadusharude ja nende uurimisala arengulooga;
- 3) filosoofia arutlusteemade seostest eri õppeainete ainesisu ja oskustega, ning kodaniku-, väärtus-, tehnoloogia-, enesemääratluse jt õppekava üldpädevustega.

Lõiming ei peaks piirduma seoste loomisega eri õppeainete vahel, vaid võiks hõlmata ka õppekäike ja aktiivset dialoogi teadusasutuste vm instituutide ja nende kõneisikutega väljastpoolt kooli.

Filosoofilise mõtlemise õppimist lõimitakse iseäranis õppeainetega, mis arendavad suulist ja/või kirjalikku arutlus- ning väljendusoskust. Lõiming reaal- ja loodusainetega annab võimaluse vaadelda mõtlemise vormilist rangust ja tõenduspõhisust kooskõlas avastuslikkusega, lõiming humanitaarainetega keelelist täpsust kogemuse kultuuriliste ja ühiskondlike aspektide väljendamisel. Vältimatu on leida mõtlemisvõtete vallas lõimimiskohad loogika ja matemaatika, kunsti ja kirjanduse õppeainete, samuti uurimistöö aluste kursustega. Koos teiste õppeainetega toetab filosoofia õpilaste kujunemist aktiivseks tõlgendajaks passiivse vastuvõtja asemel, pakkudes vahendeid ja praktikat ühiskonnas oluliste aruteluteemade kriitiliseks tõlgendamiseks. Filosoofia õppeaine toetab kriitilise mõtlemise arendamise kaudu õpilaste meedia- ja infopädevuse kujunemist.

1.7. Õppetegevuse kavandamise ja korraldamise põhimõtted

Arutlusoskuse ja iseseisva mõtlemise arendamiseks peab õpilane olema tunnis valdavalt aktiivses rollis. Õpetaja on õpilastega sarnaselt uurivas, küsivas või õppivas ning sealhulgas eksivas rollis, kuid on oma suuremate teadmiste ja arendatud oskustega nõu, hinnanguid ning sihte andev autoriteet. Õpilase ülesanne on õppida jälgima filosoofilise mõtlemise viise ja rakendada selle võtteid. Õpilane väljendab ning selgitab isiklikke ja tunnis omandatud vaateid ning püüab olla seejuures filosoofiliselt adekvaatne ja järjekindel. Õpetaja tagasisidestab õpilaste katsetusi jooksvalt ja annab soovitusi ning juhiseid edaspidiseks.

Õpilaste aktiivsuse suurendamiseks on otstarbekas kaasata nad õppetunni kavandamise ja juhtimisse, muuta õpe uurivaks ning õpilaste eelteadmiste, huvide ja võimete arvustavaks. Selle juures võib olla oluline roll koolivälise tegelikkusega suhestumisel, ühiskonnas toimivate debattide analüüsimisel kriitilise mõtlemise abil, kasutades erinevaid info- ja kommunikatsioonitehnoloogia vahendeid. Arutluste juhtimise ning mõistete ja käsitlusviiside tutvustamise kõrval on õpetaja ülesanne toetada õpilase identiteedi ja maailmavaate kujunemist.

Õpetaja ei tohi esitleda ega peale suruda oma isiklikke filosoofilisi vaateid, vaid peab tutvustama ka neist eristuvaid ja neile vastanduvaid seisukohti ning andma õpilastele võimaluse põhjendada ja kujundada välja oma isiklikku seisukohta. Filosoofiakursuste kolme käsitlusala, st filosoofia ainevaldkonna, filosoofilise mõtlemise ja filosoofiliste küsimuste aruteluteemade omavahelist proportsiooni jälgides on võimalik õpet dünaamiliselt kohandada konkreetse kooli või klassi vajadustega, nt filosoofia ajaloo mõtteline võib esimese ja teise valikkursuse vahel ümber tõsta või mugandada neid seoses arutlusteemade valikuga.

1.8. Hindamise põhimõtted

Hindamisel lähtutakse gümnaasiumi riikliku õppekava üldosa sätetest ning kooli hindamisjuhendist. Hindamise põhiline ülesanne on toetada õpilase arengut, kujundades positiivse minapildi ja adekvaatse enesehinnangu, kusjuures tähtis on õpilase enda roll hindamises, pakkudes võimalusi enesehindamiseks. Kontrolli ning hindamise eesmärk on saada ülevaade õpitulemuste saavutatuses ja õpilase ainealases arengust ning kasutada saadud teavet õppe tulemuslikumaks kavandamiseks.

GÜMNAASIUMI „FILOSOOFIA“ VALIKKURSUSED

Õpilane peab teadma, mida ja millal hinnatakse, mis hindamisvahendeid kasutatakse ning mis on hindamise kriteeriumid.

Õpitulemuste kontrollimise ja hindamise vormid peavad olema mitmekesised. Filosoofias hinnatakse eelkõige neid spetsiifilisi oskusi, st filosoofilise arutluse mõistmist ja selle koostamist, filosoofilise mõtlemise viiside rakendamist, oluliste filosoofia mõistete selgitamist ja kontekstis kasutamist. Hinnatavad ülesanded arendavad loovust ja iseseisvat mõtlemist, kuid eeldavad filosoofia mõistete plaanipärast rakendamist.

Filosoofias on pideva mõtlemisviiside tagasisidestamise vajaduse tõttu kaalukas kujundav hindamine. Kokkuvõttev hindamine on filosoofiaõppes teisejärguline, kuid piisav rahuldava taseme tuvastamiseks. Aktiivse suulise arutlusoskuse hindamiseks sobib individuaalne või rühmaväitlus, teste on võimalik teha mõistete definitsioonide ja seoste tundmise või loogikaülesannete vallas.

Soovitav on olulise hindamisvormina kasutada essee koostamist. Essee puhul hinnatakse eelkõige arutlusoskust; kirjanduslikku meisterlikkust ja originaalsust tunnustatakse teisejärgulisena, kuid nõutakse elementaarsete emakeele- ja kompositsioonireeglite järgimist.

1.9. Õppekeskkonna kujundamise põhimõtted

Filosoofia õppimiseks loob võimalused keskkond, kus kõigil õpilastel on turvaline arutluskäike väljendada ning süsteemselt toetatakse ka nende osalemist, kelle jaoks avalik arvamus avaldamine ja esinemine pole loomulik. Kuna õppeviiside hulka kuuluvad nii kirjalikud harjutused, suuline väitlus kui aktiivsed meetodid ja digivahendite kasutamine, on parimad ruumid sellised, kus saab igäüks endale leida mugava viisi õppetöös osalemiseks.

Kool võimaldab viia õpet läbi ruumis, kus on:

- 1) mööbli ümberpaigutamise võimalus liikumist eeldatavateks tegevusteks nagu rühmatööd, ringivestlused jt rolli- või õppeharjutused;
- 2) internetiühendus nii õpetajal kui õpilastel, digitehnoloogia ning audiovisuaalse esitluse ja videoühenduse kasutamise võimalused.

Kool võimaldab:

- 1) korraldada õpet väljaspool klassiruumi, mh mälu- või ametiasutuses;
- 2) kasutada füüsilisi ning digitaalseid õppematerjale ja -vahendeid, mh digikeskkonnad essee ühiskirjutamiseks ja hindamiseks, väitluse läbiviimiseks ja hindamiseks, argumentatsioonivigade kaardid väitluse tagasisidestamiseks;
- 3) õppekäike ja kohtumisi eri valdkondade esindajatega.

2. FILOSOOFIA VALIKKURSUSED

1. valikkursus: „Sissejuhatus filosoofilisse mõtlemisse“

Esimese kursuse ainevaldkonnaspetsiifilise teema eesmärk on anda esmane ülevaade filosoofia ainevaldkonnast ja sellele iseloomulikust käsitluslaadist. Teema moodustab kursuse mahust kuni neljandiku.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) iseloomustab filosoofia ainevaldkonda ja filosoofilist käsitlusviisi, eristades seda teaduste jt eluvaldkondade omast;
- 2) eristab filosoofia valdkondi ja arutleb neile omaste küsimuste üle;
- 3) iseloomustab filosoofia ajaloo perioode mõningate neile omaste käsitluste ja mõistete.

Õppesisu

Filosoofia valdkonnad. Filosoofilised küsimused ja nende eripära. Filosoofia ajaloo periodiseering. Perioodidele iseloomulikud filosoofilised küsimused ja valdkonnad ning neid küsimusi esitavad ja valdkondi käsitlevad filosoofid. Filosoofilise mõtlemise algus ja selle tähendus. Mõtlemise ja filosoofia roll inimelus, kultuuris ning ajaloos. Filosoofia ning teadus, religioon, kirjandus ja elu. Filosoofilise mõtlemise ja käsitletavate arutlusteemadega seonduvad olulised mõisted, mõtteliinid ning filosoofid koos oma iseloomulike väidetega.

Käsitletavad mõtteliinid:

- 1) antiikfilosoofia ja filosoofilise mõtlemise kujunemine;
- 2) keskaja filosoofia ja mõtlemise rakendamine usu teenistusse;
- 3) uusaja filosoofia ning eksperimentaalse loodusteaduse sünni;
- 4) uusaja filosoofia ja indiviidi/subjekti esile kerkimine;
- 5) uusaja filosoofia ning valgustumõtlemine.

Filosoofiline mõtlemine Filosoofilise mõtlemise osa eesmärk on tutvuda filosoofiale iseloomuliku keelega, õppida tundma vajalikku terminoloogiat ning harjutada selle kasutamist. Filosoofilist mõtlemist harjutatakse, kasutades selleks kesksete arutlusteemade õppesisu. Filosoofiline mõtlemine moodustab kuni poole kursuse mahust.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) tunneb mõningaid tähtsamaid arutlus- ja tõlgendustehnilisi termineid ning märkab nende rakendamise kohti filosoofilises arutluses;
- 2) tunneb filosoofilise arutluse häid tavasid ning märkab nende rakendamise kohti lugemises, kõnelemises, väitluses ja kirjutamises;
- 3) sõnastab korrektseid filosoofilisi küsimusi ning arutleb vastuste üle, jäädes filosoofilisele arutlustasandile ja järgides argumentatsioonireegleid; 4) loeb filosoofilist teksti ning koostab juhendamisel lihtsama filosoofilise essee.

Õppesisu

Keel. Teaduskeel, loomulik keel, filosoofia keel. Lause, otsustus, väide ja argument. Mõiste ja definitsioon. Eeldused ning varjatud eeldused. Järeldamine, korrektsus ja tõesus. Argumenti kehtivus. Tõlgendus ja kontekst. Põhjendus ja seletus. Kooskõla ning vasturääkivus. Tähendus ja tõde. Küsimus, filosoofiline küsimus ning küsimuste korrektsus. Argumentatsioon ja retoorika. Filosoofilise arutelu head tavad. Mõtlemine ja väljendamine. Essee kirjutamine.

GÜMNAASIUMI „FILOSOOFIA“ VALIKKURSUSED

Arutlusteemad filosoofilistest küsimustest. Arutlusteemade eesmärk on eelkõige harjutada filosoofilist mõtlemist. Nende üksikasjalikum ja süsteemsem avamine võib jääda teise kursuse osaks. Soovi korral võib esimesel kursusel keskenduda põhjalikumalt ainult ühele arutlusteemale ning võtta selle jaoks osa õppesisu teisest kursusest. Säärasel juhul tuleb esialgu kõrvalejätta teisel kursusel kompenseerida. Kursuse mahust moodustavad arutlusteemad kuni neljandiku.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) arutleb teadmisviiside, väärtuste ning ühiskonna ja keskkonna lihtsamate filosoofiliste küsimuste üle, eristades filosoofilist arutelu tavaarutelust;
- 2) väärtustab filosoofilist arutlust ja selle tulemusi, kuid annab endale aru tulemuste suhtelisusest, st nende seotusest eri käsitlusviiside ning aluseeldustega.

Õppesisu

Teadmisviisid. Teadmise olemus, tunnetusteooria. Teadmise ja tunnetusviiside ning võimete eristus. Teadmise seos uskumuse ja õigustusega. Seosed õppeainete ja eluvaldkondadega. Väärtused ja normatiivsed süsteemid (moraal, religioon, õigus). Väärtuste olemus, aksioloogia. Väärtuste ja tegude kooskõla. Väärtuse ja fakti erinevus. Väärtuste universaalsus ning suhtelisus. Ühiskond ja keskkond. Õigluse olemus, poliitikafilosoofia. Ühiskonna ja elukeskkonna korraldamine.

2. valikkursus: „Tänapäeva filosoofilised küsimused“

Teise kursuse eesmärk on tutvuda põhjalikumalt filosoofia ainevaldkonna pakutava mõtlemise ajaloo käsitlusega ning mõtestada filosoofia eri rolle tänapäeva maailmas. See osa moodustab kuni kolmandiku kursuse mahust. Õppesisu temade loetelu on mõeldud ettepanekutena, mille seast teeb õpetaja valiku vastavalt oma õpilaste huvidele ja kogemusele.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) mõtestab filosoofia erinevaid rolle tänapäeva maailmas, lähtudes omandatud teadmistest filosoofia harudest, koolkondadest ja neile vastavatest rakendusalaadest;
- 2) iseloomustab filosoofia ajaloo klassikasse kuuluvaid olulisemaid käsitlusi ning mõiste- ja ideeajaloolisi pöördepunkte;
- 3) iseloomustab filosoofia ajaloo perioode mõningate neile omaste käsitluste, mõistete ning autorite kaudu.

Õppesisu

Filosoofia harud. Filosoofia rakendused teaduses jm eluvaldkondades. Filosoofia tänapäeval. Mõisteajalugu. Käsitletavatele arutlusteemadele ning filosoofia ajaloo perioodidele iseloomulikud mõisted ja mõtteliinid ning neid esindavad filosoofid.

Käsitletavad mõtteliinid:

- 1) tänapäevase teadmise ja teaduse mõistmise ajaloolised juured;
- 2) tänapäeval olulisi teadusekäsitlusi;

GÜMNAASIUMI „FILOSOOFIA“ VALIKKURSUSED

- 3) tänapäeval olulisi eetikateooriaid;
- 4) tänapäeval olulisi inimesefilosoofia voole;
- 5) tänapäeval olulisi ühiskonnafilosoofia ja keskkonnafilosoofia alusseisukohti.

Filosoofiline mõtlemine eesmärk on süvendada esimesel kursusel omandatud põhiteadmisi ja -oskusi ning tutvuda väidete formaliseerimise ja allikatekstide tõlgendamise põhitõdedega. See osa moodustab kuni neljandiku kursuse mahust.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) rakendab mõningaid kriitilise mõtlemise ja filosoofilise tõlgendamise võtteid filosoofilises arutluses;
- 2) rakendab peamisi filosoofilise arutluse häid tavaid seminaris osaledes, jõukohast allikateksti mõtestades ning esseed koostades.

Õppesisu

Formaliseerimine. Näide formaliseeritud keele ja selle kasutamise kohta. Tõlgendamine, hermeneutiline ring. Allikatekstide lugemine. Seminari läbiviimine.

Arutlusteemad filosoofia küsimustest. Teisel kursusel on arutlusteemade süstemaatiline käsitlemine juba omaette eesmärk ning seda tehakse, toetudes esimesel kursusel omandatud filosoofilise mõtlemise viisidele. Arutlusteemasid mõtestatakse eri vaatenurkadest ning seoses filosoofiaajalooliste mõtteliinidega. Lähtuvalt kooli või klassi eripärast võib arutlusteemade omavahelisi proportsioone muuta. Arutlusteemade käsitlemine moodustab kuni poole kursuse mahust.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) arutleb teadmisviiside ja teaduslikkuse filosoofiliste küsimuste üle, toetudes omaenda kogemusele;
- 2) arutleb väärtuste ja nende toimimise filosoofiliste küsimuste üle, lähtudes elementaarsest väärtusõpetuse oskussõnavarast ning tuginedes oma kogemustele;
- 3) arutleb ühiskonda ja keskkonda käsitlevate filosoofiliste küsimuste üle;
- 4) teadvustab enda aktiivselt mõtlevat rolli elu- ja teadusvaldkondade, väärtusküsimuste ning ühiskonna ja keskkonna küsimuste mõtestamisel ning arutleb selle mõtestamise filosoofilise iseloomu üle.

Õppesisu

Teadmisviisid. Tõeteooriad (vastavus- ja kooskõlateooria, pragmatistlik teooria, tõeminimalism ehk liiasusteooria). Teaduslik meetod. Teadusliku teadmise areng (hüpootees, eksperiment, teooria). Teadus ja tehnoloogia, inseneriteadused. Induktsioon ja deduktsioon. Teadusharud ning nende tunnetamise viisid. Humanitaar-, sotsiaal- ja reaalteadus. Pseudoteadus. Subjektiivsus, intersubjektiivsus ning objektiivsus. Fakt ja arvamus. Väärtused. Eetikateooriad (lähtudes kohusest, tagajärjest ja vooresest). Normatiivsus ja deskriptiivsus (metaetika, normatiivne eetika). Kasu ja kohustus. Pluralism ja sallivus. Vahendväärtused ja iseväärtused.

GÜMNAASIUMI „FILOSOOFIA“ VALIKKURSUSED

Väärtusrelativism ja -absolutism. Väärtusotsustuste loomus ning inimesekäsitus. Hüve ja nauding. Ühiskond ja keskkond. Filosoofilised ühiskonnateooriad. Vabaduse määratlused. Holism ning individualism. Areng ja keskkond. Keskkonnafilosoofia. Antropotsentrism ja moraalikommuniteedi küsimus või tehnoloogiline areng ja tehisintellekt. Jaotav õiglus.